

Wiejskie korzenie miasta – dawne wsie w planach międzywojennej Gdyni

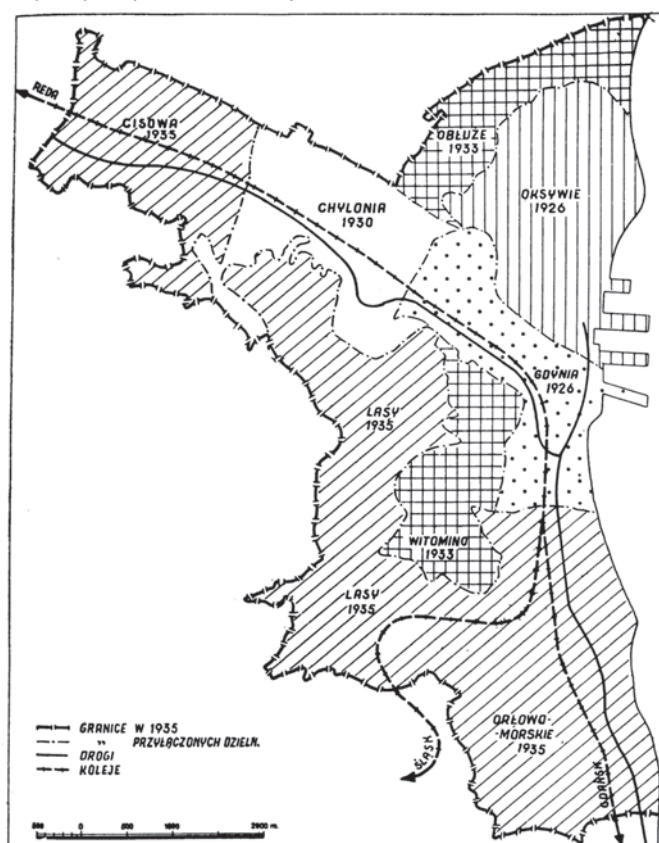
Maria Jolanta Sołtysik
Politechnika Gdańska, Wydział Architektury

1. Wprowadzenie

Gdynia jest miastem które powstało na bardzo starym terenie osadniczym. Wprawdzie prawa miejskie otrzymała dopiero w 1926¹, to jednak zarówno ona sama jak i sąsiadujące z nią miejscowości miały w większości rodowód XIII- i XIV-wieczny. Ukształtowany w średniowieczu układ przestrzenny na tym terenie przetrwał w dużym stopniu aż do początków XX wieku i dopiero w latach międzywojennych uległ istotnym przemianom. Nowe, rozwijające się wówczas bardzo dynamicznie miasto włączało sukcesyw-

1. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10.02. 1926 r., Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej cyt. Dz.U.R.P.) z dnia 4 marca 1926, poz. 127.

1. *Rozwój terytorialny Gdyni w latach 1926-1935 z zaznaczeniem gmin poszczególnych miejscowości i lasów przyłączonych sukcesywnie do miasta (źródło: Rocznik Statystyczny Gdyni 1936-1937)*



nie w swe granice sąsiadujące wsie, wprowadzając do nich miejską zabudowę.

W okresie od 1926 do 1939 roku aż dziewięć starych, wiejskich jednostek osadniczych przyłączono do Gdyni: Oksywie, Chylonię, Cisowę, Witomino, część Obłuża, Redłowo, Kolibki, Mały Kack i Orłowo. Powstające wtedy plany urbanistyczne niejako „nakładały” strukturę miasta na istniejący schemat osadniczy, a jego główne elementy znalazły w tych projektach swój widoczny ślad. Pozostawiono przede wszystkim dawny układ drogowy – oczywiście uzupełniając go i przystosowując do nowych warunków. Ale nie tylko. Dla utrzymania ciągłości rozwojowej tego terenu, urbaniści częściowo adaptowali w planach także stare siedliska wsi - szczególnie w odniesieniu do tych siedlisk, których zabudowa była najliczniejsza i mocno ugruntowana przestrzennie.

W artykule przeprowadzona została analiza układu osadniczego Gdyni w początkowym okresie budowy miasta, a więc od 1926 roku do końca lat trzydziestych XX wieku. Przedmiotem szczegółowych badań były także trzy największe wsie włączone wówczas w jego granice – Gdynia, Oksywie i Chylonia. Ukazano ich przedmiejskie rozplanowanie i sposób, w jaki te zespoły zachowano i adaptowano w projektach urbanistycznych z okresu międzywojennego.

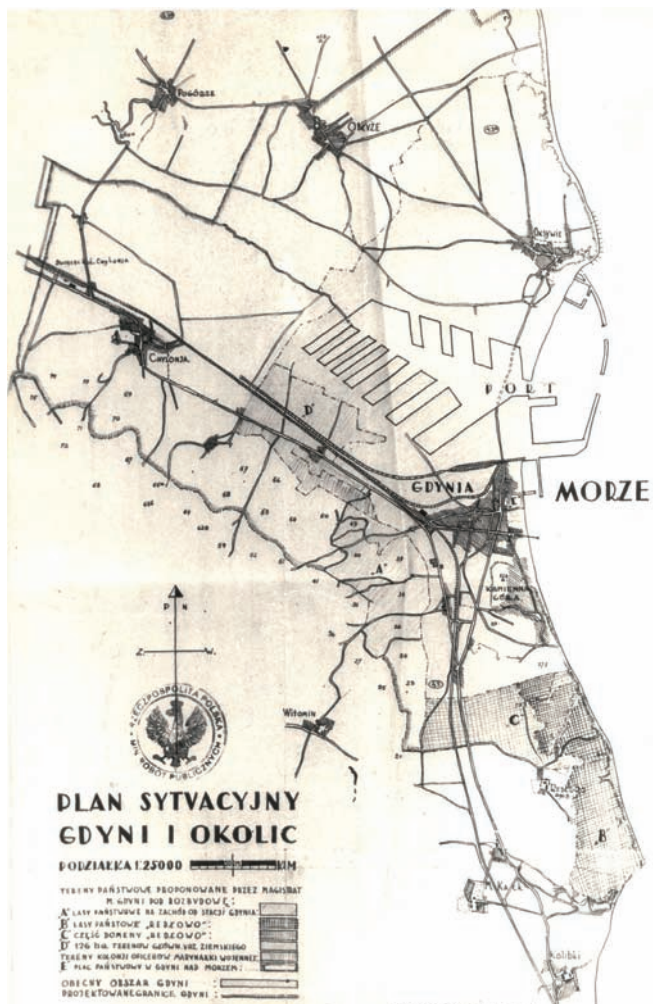
2. Rozwój terytorialny Gdyni i główne skupiska zabudowy wiejskiej

Proces rozwoju terytorialnego Gdyni zaczął się w styczniu 1926 roku, jeszcze miesiąc przed nadaniem Gdyni praw miejskich. Jako pierwsze, w dniu 9 stycznia 1926 roku włączono do Gdyni Oksywie². Następnie, 7 maja 1930 roku, przyłączona została do miasta Chylonia³. Kolejne rozszerzenie terytorialne miało miejsce w kwietniu trzy lata później i objęło część Obłuża, Witomino oraz część nadleśnictwa Chylonia (tzw. Działki Leśne)⁴. Ostatnie w okresie międzywojennym

2. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30.12.1925 r., Dz. U. R.P. z dnia 9 stycznia 1926, poz. 7.

3. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29.04.1930 r., Dz.U.R.P. z dnia 7 maja 1930, poz. 277.

4. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30.01.1933 r., Dz.U.R.P. z dnia 20 lutego 1933, poz. 64 (weszło w życie 1 kwietnia 1933 r.).



2. Układ osadniczy Gdyni w 1926 roku, ukazujący stopień zabudowania terenów przyszłego miasta (źródło: zbiory prywatne M. J. Sołtysik)

rozszerzenie granic Gdyni dokonało się 13 czerwca 1935 roku⁵, kiedy to przyłączono do niej Cisowę, pozostała część lasów chyłońskich i witomińskich oraz Orłowo Morskie⁶ wraz z Redłowem, Małym Kackiem i Kolibkami. Odtąd miasto obejmowało znaczny obszar liczący 6582 ha i sięgający od Obłuża oraz Cisowy na północy, aż do granicy z Wolnym Miastem Gdańskiem na południu, zajmując na zachodzie duży kompleks lasów nadleśnictwa chyłońskiego (il. 1).

Niemal geometryczne centrum tego obszaru stanowiła dawna wieś Gdynia. Przyłączane do jej terenu miejscowości miały w sensie administracyjnym albo status gmin wiejskich, albo też stanowiły obszary dworskie. Na północ i północny zachód położone były gminy Oksywie, Chylonia, Obłuże i Cisowa, a więc dawne wsie kmiecy, w których ziemia była w rękach poszczególnych gospodarzy. Natomiast miejscowości leżące na zachód oraz południe od centrum były obszarami dworskimi, pozostającymi każdy w rękach jednego właściciela. W większości były to majątki państwowe - tak jak Witomino, Redłowo i nadleśnictwo Chylonia. Tylko Kolibki i Mały Kack stanowiły dobra prywatne. Status własnościowo-administracyjny każdej z tych miejscowości miał okazać

5. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8.06.1935 r., Dz.U.R.P. z dnia 13 czerwca 1935, poz. 281.

6. Gmina wiejska Orłowo Morskie zanim została włączona w granice Gdyni sama dość dynamicznie rozwijała się jako letnisko. Została utworzona w lipcu 1931 r. wchłaniając obszary dworskie Kolibki, Mały Kack i Redłowo (por. S. Kitowski, M.J. Sołtysik, *Orłowo. Perła Gdyni. Dzieje, krajobraz, architektura*, Gdynia 2015, s. 77-78).

się bardzo istotny z przestrzennego punktu widzenia. Jego konsekwencją były bowiem znaczne różnice wielkości istniejących tu przed powstaniem miasta zespołów zabudowy, a co za tym idzie także możliwości inwestowania na ich terenie.

Teren przeznaczony pod rozwój Gdyni był w 1926 roku w przeważającym stopniu niezabudowany. Jedyne skupiska zabudowy były wówczas siedliska starych wsi kmiecych i zespołów dworsko-folwarcznych. Jak widać na mapie z tego okresu (il. 2), zdecydowanie największym z nich było siedlisko wiejskie Gdyni. Dość duże były także siedliska innych dawnych wsi kmiecych – Oksywia, Chyloni i Obłuża. Natomiast zabudowania dawnych obszarów dworskich – takich majątków jak Witomino, Redłowo, Mały Kack i Kolibki były w stosunku do nich nieporównanie mniejsze. W konsekwencji, projektowana nowa tkanka miejska mogła dość swobodnie, bez zważania na istniejące zagospodarowanie rozwijać się właśnie na terenach dawnych majątności ziemskich. Natomiast na dobrze rozwiniętych przestrzennie obszarach siedlisk gmin wiejskich musiała w znaczący sposób dostosowywać się do układu istniejącego. Tak było zwłaszcza w przypadku projektowanej zabudowy Oksywia, Chyloni i oczywiście samej Gdyni.

3. Rozplanowanie dawnej wsi Gdynia i jego adaptacja w planie centrum miasta

Kształt przestrzenny wsi Gdynia zdefiniowany został w XIII i XIV wieku. Wzmiankowana w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1253 roku Gdynia⁷ położona była w trójkątnej dolinie, pomiędzy wybrzeżem Zatoki Gdańskiej od wschodu, zalesionymi wzgórzami Wysoczyzny Gdańskiej od zachodu oraz położonym od północy rozległym pasem Chyłońskich Błot otaczających rzekę Chylonkę. Średniowieczne siedlisko Gdyni – zapewne ze względów obronnych – przylegało ściśle swą północną linią do błotnistych rozlewisk Chylonki. U stóp Wysoczyzny Gdańskiej biegł prastary szlak komunikacyjny *via regia* z Gdańska do Pucka (dziś linia Alei Zwycięstwa, fragment ulicy Morskiej i ulica Chyłońska), który łączył wiele sąsiadujących z Gdynią miejscowości. Od tego szlaku w stronę morza prowadziła skrajem terenów podmokłych droga, przy której istniały już w XIII wieku zabudowania gdyńskiej wsi – późniejsza ulica Wiejska, a obecnie Starowiejska.

Podstawową rolę w średniowiecznym i później w nowożytnym rozplanowaniu Gdyni odegrała dokonana w 1362 roku lokacja na prawie chełmińskim. Akt ten wiązał się z nowym rozmierzeniem areału należącego do gdyńskich gospodarzy i z przestrzennym uregulowaniem siedliska. Wieś otrzymała pod uprawę 34 małe łany chełmińskie (ok. 570 ha), z czego dwóch sołtysów dostało 4 łany wolne od czynszu⁸, a

7. *Pommerellesches Urkundenbuch*, ed. M. Perlbach, Danzig 1882, nr 157
8. G. Schwengel, *Apparatus ad annales Cartusiae B.M.V.*, t. I, nr 3. Do Gdyni prócz pół uprawnych należało jeszcze 6 łanów lasu pod Witominem, które pozostawił sobie właściciel wsi, Piotr z Rożęcina (Rusocina) na swe wyłączne użytkowanie. W tym okresie i później, aż do 2 połowy XVIII wieku, cały obszar Gdyni wraz z lasami wynosił 40 łanów (ok. 670 ha). Por. Maria J. Sołtysik, *Historyczne podziały terytorialne obszaru leżącego w granicach administracyjnych miasta Gdyni*, „Rocznik Gdański” t. XLIV, 1984, z. 2, s. 13 i 14.



3. Fragment planu separacyjnego wsi Gdynia wykonany w 1824 roku przez M. Demmlera i ukazujący niwę siedliskową wraz z siedliskiem wiejskim oraz otaczającym je układem pól (źródło: Archiwum Państwowe w Gdyni)

pozostali gospodarze po 2 łany⁹ czynszujące. Siedlisko oraz pola uprawne zostały na nowo rozmierzone i uregulowane, a założony wówczas układ przestrzenny okazał się bardzo trwały i przetrwał w niemal niezmiennym kształcie do 1 połowy XIX wieku, a więc do procesów uwłaszczeniowych. Na sporządzonym przez M. Demmlera w 1824 roku planie separacyjnym Gdyni (il. 3) widać stare siedlisko wsi o układzie ulicowym i całą niwę siedliskową z działkami zagrodowymi i ogrodami, którą zwano wówczas „Dworsnitz”. Na planie tym wyraźnie odczytać można ślady regulacji lokacyjnej. Z przeprowadzonych badań wynika¹⁰, że podczas lokacji usytuowana pośrodku pól uprawnych gdyńska niwa siedliskowa – a więc działki zagrodowe wraz ze stanowiącymi ich przedłużeniem działkami ogrodów – uzyskała od południa regularny, prostokątny układ (il. 4). Rozciągała się 17-ma równoległymi pasmami po południowej stronie głównej drogi wiejskiej, stanowiącej oś układu. Każde z tych pasm miało szerokość 8 prętów (ok. 34,5 m), a długość 96 prętów (ok. 415 m), z czego 16 prętów (ok. 70 m)¹¹ zajmowały działki zagrodowe. Dwie skrajne działki od strony wschodniej należały do sołectwa. Sama zaś główna oś siedliska, późniejsza ulica Wiejska, która miała jeszcze rodowód przedkolonijny, nie została w 1362 roku uregulowana i nadal, jak w XIII wieku, biegła trzema łagodnymi zakolami do morza i istniejącej tu przystani rybackiej. Na wschodnim jej końcu, wzdłuż plaży znajdował się obszerny plac, będący rozszerzeniem drogi oksywskiej i służący do suszenia sieci (plac mancowy).

9. Wielkość nadziału kmieckiego nie została podana w dokumencie lokacyjnym. Obliczono ją na podstawie późniejszych przekazów źródłowych, zestawiając liczbę 18 łanów czynszujących w Gdyni w 1570 roku (por. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t.XII: *Prusy Królewskie*, wyd. T. Baranowski, Warszawa 1911, s. 285), z liczbą ośmiu istniejących tu wówczas gospodarstw kmieccich licząc razem z sołtysem, którego gospodarstwo liczyło 4 włóki (por. *Visitationes archidiaconatus Pomeraniae*, curavit S. Kujot, „Fontes” TNT, t. 1-3, 1897-1899, s. 20).

10. Rekonstrukcję lokacyjnego układu Gdyni i innych okolicznych wsi przedstawiła autorka w artykule: Maria J. Sołtysik, *Rekonstrukcja lokacyjnego układu działek niwy siedliskowej wsi kmieccich na terenie objętym granicami Gdyni*, „Rocznik Gdański”, t. XLII, 1982, z. 2, s. 115-132.

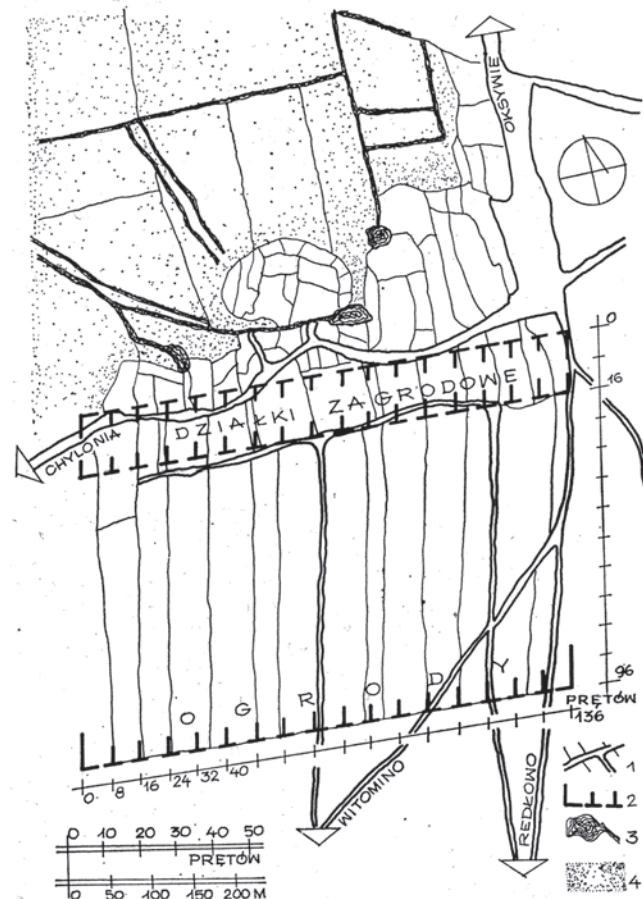
skiej, stanowiącej oś układu. Każde z tych pasm miało szerokość 8 prętów (ok. 34,5 m), a długość 96 prętów (ok. 415 m), z czego 16 prętów (ok. 70 m)¹¹ zajmowały działki zagrodowe. Dwie skrajne działki od strony wschodniej należały do sołectwa. Sama zaś główna oś siedliska, późniejsza ulica Wiejska, która miała jeszcze rodowód przedkolonijny, nie została w 1362 roku uregulowana i nadal, jak w XIII wieku, biegła trzema łagodnymi zakolami do morza i istniejącej tu przystani rybackiej. Na wschodnim jej końcu, wzdłuż plaży znajdował się obszerny plac, będący rozszerzeniem drogi oksywskiej i służący do suszenia sieci (plac mancowy).

Od wschodu granicę lokacyjnej niwy siedliskowej wytyczała druga ważna droga w tym rejonie – droga prowadząca do Oksywia (obecna ulica Świętojańska, a dalej Portowa) i istniejącego tam kościoła¹², który był siedzibą rozległej parafii, obejmującej Gdynię i sąsiadujące z nią miejscowości. Droga do Oksywia biegła prostą linią od południa, czyli od strony Redłowa, do zabudowań Gdyni i dalej wzdłuż plaży i wybrzeża. To ona określiła kierunek założenia pasm ogrodowych gdyńskiej niwy siedliskowej.

11. Pręt stanowił średniowieczną miarę długości, która w przypadku pręta chełmińskiego na jakim dokonano lokacyjnego rozmierzenia Gdyni wynosiła 4,32 m (por. Maria J. Sołtysik, *Rekonstrukcja...*, op. cit., s. 119).

12. Był to istniejący do dziś kościół pod wezwaniem Św. Michała Archanioła.

4. Rekonstrukcja XIV-wiecznego układu lokacyjnego działek niwy siedliskowej i siedliska Gdyni wykonana przez Marię J. Sołtysik na podstawie planu z 1824 roku. Oznaczenia: 1. podziały własnościowe i drogi istniejące w 1824 r.; 2. lokacyjny układ działek; 3. wody; 4. tereny podmokłe (źródło: M. J. Sołtysik, *Rekonstrukcja...*, op.cit.)





M. S. P. PROJ. ARCH. ADAM KUNCWICZ. OGÓLNE KIER. ARCH. ROMAN FELIŃSKI.

PLAN SYTUACYJNY ZABUDOWY M. GDYNI.

5. „Szkic rozbudowy miasta Gdyni” - pierwszy ogólny plan urbanistyczny miasta, wykonany w 1926 roku w Departamencie Budowlanym Ministerstwa Robót Publicznych w Warszawie przez Adama Kuncwicza pod ogólnym kierownictwem Romana Felińskiego

Pierwsze poważniejsze zmiany w układzie przestrzennym wsi pojawiły się w 2 połowie XIX stulecia. Związane były z budową przez Towarzystwo Kolei Żelaznej Berlińsko-Szczecińskiej linii kolejowej z Koszalina do Gdańska, której ostatni odcinek relacji Słupsk-Sopot uruchomiono we wrześniu 1870 roku. Jednakże samą stację kolejową otwarto w Gdyni dopiero ponad dwadzieścia lat później, 1 stycznia 1894 roku, lokalizując ją około 100 m na północ od siedliska wsi. Budowa stacji kolejowej wpłynęła w sposób decydujący na dalszy rozwój tego terenu.

Wkrótce później mieszkańcy postanowili wykorzystać walory krajobrazowe swej miejscowości oraz jej dogodnie skomunikowanie z Gdańskiem, Sopotem i Wejherowem. W 1904 roku założono w Gdyni lotnisko. Nieco na południe od zabudowań wiejskich powstał przy plaży Dom Kuracyjny (*Kurhaus*) z drewnianymi łazienkami i małym pomostem. Następnie do zespołu kuracyjnego poprowadzono przez dawne wiejskie ogrody siedliskowe nową ulicę - aleję Kuracyjną (późniejszą ul. 10 Lutego), która biegła prostą linią z rejonu dworca kolejowego do plaży i wybrzeża. Miała ona 13 metrów szerokości, licząc wraz z podwójnymi rzędami drzew którymi była z dwóch stron obsadzona. Wokół Domu Kuracyjnego urządzono niewielki park, a wzdłuż alei Kuracyjnej w latach 1912-1918 zaczęły powstawać wille i pensjonaty.

Najważniejszą cezurą w dziejach Gdyni był jednak rok 1920, kiedy to w wyniku traktatu wersalskiego po zakończeniu 1 wojny światowej niewielka część Pomorza powróciła do Polski. Zaczął się nowy rozdział w historii, związany z odbudową niepodległości politycznej i gospodarczej kraju po blisko 150 latach zaborów. Gdynia miała odegrać w tym procesie bardzo ważną rolę. Na początku lat dwudziestych rodzi się koncepcja budowy w pobliżu jej siedliska wielkiego portu morskiego i miasta. Port miał powstać na rozległych torfowiskach ujścia rzeki Chylonki, między wzgórzami oksywskimi a Gdynią. Główną część kompleksu miejskiego zamierzano zlokalizować przy porcie, na terenie wsi Gdynia, w obrębie trójkątnej doliny położonej między zalesionymi wzgórzami Wysockizny Gdańskiej a wybrzeżem Zatoki.

W maju 1926 roku powstał pierwszy ogólny plan urbanistyczny nowego zespołu, zatytułowany „Szkic rozbudowy miasta Gdyni” (il. 5). Wykonano go w skali 1:5000, a jego autorami byli Adam Kuncwicz i Roman Feliński, architekci z Departamentu Budowlanego Ministerstwa Robót Publicznych w Warszawie¹³. Centrum miasta założone zostało na siatce ulic, dostosowanej do trójkątnej kształtu doliny gdyńskiej, przy czym wiele elementów jego struktury przestrzennej projektanci adaptowali z układu przedmiejskiego. I tak, kierunek ciągom komunikacyjnym śródmieścia nadały trzy główne drogi dawnej wsi i lotniska – historyczna oś siedliska, a więc: ulica Wiejska nazwana teraz Starowiejską, tradycyjna droga do Oksywia tworząca teraz w swej południowej części ulicę Świętojańską a w północnej części ulicę Portową oraz główna ulica lotniska, czyli ulica 10 Lutego. Wszystkie te drogi poszerzono, a ulicę Starowiejską dodatkowo „wprostowano”, jednakże ich ogólny kierunek pozostał bez zmian. W opisie technicznym do planu jego autorzy wyjaśniali, że: „Istniejące zabudowania i ciągi uliczne zostały w szkicu rozbudowy w miarę możliwości zachowane. Ulicę Wiejską – ze względu na bezpieczeństwo komunikacji – zregulowano i wyprostowano, oszczędzając wszystkie wartościowe budynki”¹⁴.

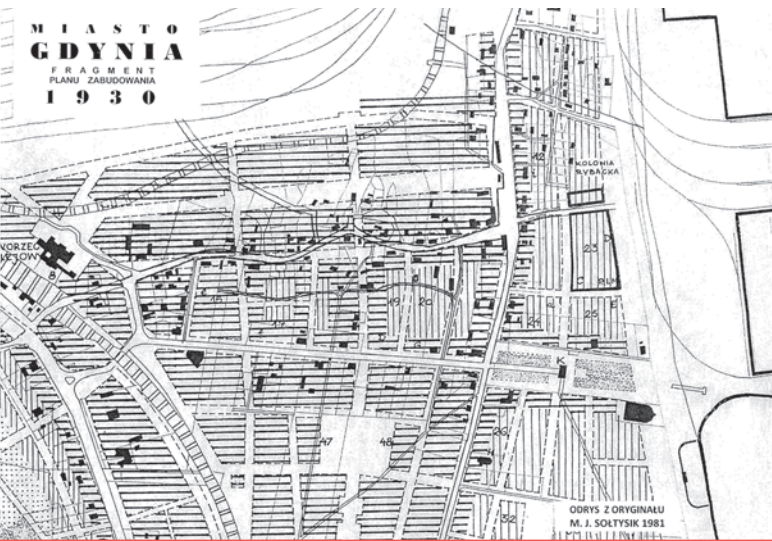
Sposób w jaki włączono do projektu centrum miasta wiejski układ osadniczy widać świetnie na fragmencie drugiego ogólnego planu urbanistycznego Gdyni, uchwalonego przez Radę Miejską 10 września 1930 roku¹⁵ (il. 6). Plan ten stanowił zestawienie wszystkich pochodzących z lat dwudziestych projektów szczegółowych wykonanych dla dzielnic Gdyni i w przeważającej części był autorstwa Adama Kuncwicza. W stosunku do pierwszego „Szkicu rozbudowy” bieg wielu nowych ulic Śródmieścia został skorygowany, a wysokość zabudowy podwyższona¹⁶. Nie

13. Jak w „Opisie technicznym” zaznaczono – „Szkic rozbudowy wykonał inż. arch. Adam Kuncwicz, ref. Wydż. VIII-go MRP, pod kierownictwem b. Naczelnika tego Wydziału, inż. arch. Romana Felińskiego”.

14. W dokumentach archiwalnych zachował się jedynie odpis od tego „Opisu technicznego”, którego zgodność z oryginałem poświadczyl w dniu 5 lipca 1926 roku inż. arch. Adam Paprocki, który podobnie jak autorzy planu, Adam Kuncwicz i Roman Feliński, był zatrudniony w Ministerstwie Robót Publicznych.

15. Plan ten zachował się do dzisiaj jedynie w sporządzonym w 1981 roku przez Marię Jolantę Sołtysik odrysie. Oryginał przechowywany był jeszcze w latach 80. XX wieku w Pracowni Urbanistycznej Urzędu Miejskiego w Gdyni, później wraz z jej reorganizacją i przeniesieniem zaginął.

16. Oba plany urbanistyczne, jak całe dzieje rozwoju urbanistyki i architektury Gdyni zostały szczegółowo omówione w książce autorki pt. *Gdyń-*



6. Fragment planu zabudowania centralnej części Gdyni uchwalonego przez Radę Miejską w 1930 roku, na którym widać układ dawnego wiejskiego siedliska i niwy siedliskowej wraz z istniejącą tu zabudową oraz drogami. Z oryginalnego planu odrysowała Maria J. Sołtysik (źródło: zbiory prywatne M. J. Sołtysik)

zmieniła się jednak koncepcja włączenia do struktury miasta dawnego zespołu wiejsko-leśnego Gdyni, z jego głównymi ulicami i zabudową. Na planie z 1930 r. dość precyzyjnie zanotowano rysunek starego siedliska wsi wraz z istniejącymi domami i drogami. Widzimy na nim, że ulica Starowiejska po „wyprostowaniu” i poszerzeniu do 18 m zachowała na zachodnim i wschodnim krańcu swój historyczny, pochodzący z XIII i XIV wieku ukośny bieg. Do dziś jeszcze istnieje na obu jej krańcach wiejska zabudowa. Natomiast śladem pierwotnego, średniowiecznego układu środkowej części ulicy jest linia frontowa wiejskiego domu rodziny Skwirczów, stojącego do dziś przy ulicy Starowiejskiej 30 (il. 7). Na planie tym widzimy również, że dawna droga oksywska, a obecna ulica Świętojańska-Portowa została poszerzona do 24 m, przy czym jej historyczny bieg, stanowiący niegdyś wschodnią granicę lokacyjnej niwy siedliskowej, został w pełni zachowany. Adam Kuncewicz zachował ponadto istniejący od średniowiecza na jej rozszerzeniu plac mancowy, nadając mu formę prostokątną i włączając do projektowanej części śródmieścia jako Plac Kaszubski. Podkreślić jeszcze trzeba, że założony podczas lokacji w XIV wieku kierunek rozplanowania działek gdyńskiej niwy siedliskowej przetrwał w strukturze miasta nie tylko w linii ulicy Świętojańskiej, ale również w linii ulicy Abrahama, oraz ulicy 3 Maja, której środkowy bieg poprowadzono wzdłuż zachodniej granicy historycznego siedliska (por. il. 5).

4. Adaptacja dawnej wsi Oksywie w planach zabudowania „przedmieścia Oksywie” z lat 1926-1928

Spośród wszystkich wsi które włączono w granice Gdyni, Oksywie posiada najstarszą i najbogatszą historię. Już w okresie wczesnego średniowiecza istniał tu gród, który był znaczącym ośrodkiem osadniczym – stolicą „ziemi” oksywskiej. Pierwsza wzmianka źródłowa o Oksywiu pochodzi z lat 1212-1214¹⁷,

nia miasto dwudziestolecia międzywojennego. Urbanistyka i architektura, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1993.

17. Nazwa „Totum Oxsiua” występuje po raz pierwszy w dokumencie nadającym Oksywie wraz z całą Kępą Oksywską klasztorowi norbertanek w Żu-



7. Otoczony wysokimi kamienicami wiejski dom rodziny Skwirczów istniejący do dziś w Gdyni przy ul. Starowiejskiej 30, którego linia elewacji frontowej jest świadectwem starego, wywodzącego się jeszcze ze średniowiecza przebiegu głównej drogi gdyńskiego siedliska (fot. M. J. Sołtysik, 2018)

a o istniejącym tu kościele z 1224 roku¹⁸. Wieś i kościół były przez stulecia własnością klasztoru norbertanek w Żukowie i siedzibą rozległej parafii, do której należały wszystkie okoliczne miejscowości, w tym Gdynia, Redłowo, Witomino, Chylonia, Pogórze i Obłuże. Do Oksywia wiodły więc drogi z wszystkich kierunków, a najważniejszą z nich była droga z Obłuża (obecnie ulica Pułkownika Dąbka), gdyż na jej przedłużeniu powstało oksywskie siedlisko.

W 1346 roku Oksywie otrzymało z rąk prepozyta Jana i przeoryszy Pręcisławy z klasztoru norbertanek przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim¹⁹. Wieś rozmiarowo na małych łanach flamandzkich (inaczej chełmińskich), z których pleban Mikołaj otrzymał 3 łany wolne, a dwaj sołtysi 1/10 całego arealu uprawnego. Dokument lokacyjny nie wspomina jaka była wielkość owych gruntów ornych, ale z późniejszych dokumentów wynika, że wynosiła ona 25 łanów²⁰ (ok. 420 ha), a podstawowy nadział kmiecy wynosił 2 łany. Grunty te położone były na wyniesieniu Kępy Oksywskiej, a do wsi należały jeszcze prócz tego rozległe łąki u podnóża Kępy, nad rozlewiskiem rzeki Chylonki²¹.

Podobnie jak w Gdyni i innych miejscowościach pomorskich, również w przypadku Oksywia lokacja stała się podstawą nowego rozmierzenia należących do osady gruntów oraz do regulacji przestrzennej siedliska²². Zarówno wówczas, jak i później Oksywie miało formę wsi ulicowej. Jej zabudowania skupiały się wzdłuż biegnącej lekko zakrzywioną linią z zachodu na wschód drogi wiejskiej, wywodzącej się jeszcze sprzed okresu lokacyjnego i stanowiącej główną

kwie (Pommerellisches Urkundenbuch, op. cit., nr 14), który to dokument został błędnie datowany na 1209 rok, a jak udowodnił to Gerard Labuda, pochodzi on z 1214 roku (por. G. Labuda, *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, R. 18, 1952, s. 140), lub jak pisze Władysław Odyniec, z lat 1212-1214 (por. W. Odyniec, *Z przeszłości Oksywia*, „Przegląd Morski”, 1971, nr 7-8, s. 92). Do dziś są trudności w ostatecznym ustaleniu czy datę tą należy przyjąć na 1212 rok czy na 1214 rok.

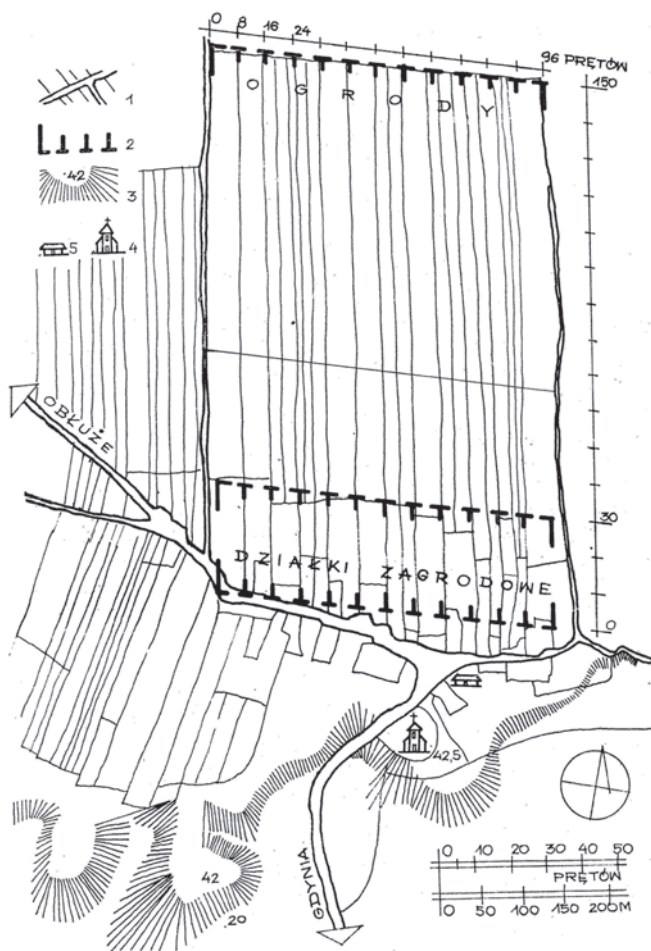
18. *Pommerellisches Urkundenbuch*, op. cit., nr 26.

19. *Preussisches Urkundenbuch*, Band IV, ed. H. Koeppen, Marburg 1960, nr 108.

20. *Polska XVI wieku...*, op. cit., s. 284.

21. Zasięg terytorialny Oksywia i innych dawnych wsi w rejonie Gdyni w okresie od średniowiecza do XX wieku przedstawiła autorka w artykule opublikowanym w 1984 r. (Maria J. Sołtysik, *Historyczne podziały terytorialne...*, op. cit., s. 5-32).

22. Maria J. Sołtysik, *Rekonstrukcja...*, op. cit., s. 120-122.



8. Rekonstrukcja XIV-wiecznego układu lokacyjnego działek niwy siedliskowej i siedliska Oksywia wykonana przez Marię J. Sołtysik na podstawie planu z 1834 roku. Oznaczenia: 1. podziały własnościowe i drogi istniejące w 1834 r.; 2. lokacyjny układ działek; 3. krawędź Kępy Oksywskiej; 4. karczma; 5. kościół (źródło: M. J. Sołtysik, *Rekonstrukcja...*, op.cit.)

oś siedliska. Podczas lokacji po północnej stronie tej drogi wytyczono regularny prostokąt nowej niwy siedliskowej, złożonej z działek zagrodowych i położonych na ich przedłużeniu ogrodów (il. 8). Było tu 12 równych działek własnościowych – 10 należących do gospodarzy oraz jeden położony na krańcu wschodnim należący do sołectwa i jeden położony na krańcu zachodnim należący do parafii. Wszystkie te wydłużone pasma własnościowe miały szerokość 8 prętów (ok. 34,5 m) i długość 50 prętów (ok. 650 m), z czego 30 prętów (ok. 130 m) zajmowały działki zagrodowe, a resztę ogrody. Granicę wschodnią i zachodnią niwy siedliskowej utrwalono dwiema nowo wytyczonymi wówczas równoległymi drogami, odchodzącymi mniej więcej pod kątem prostym od głównej osi siedliska.

Również w przypadku Oksywia rozplanowanie lokacyjne okazało się bardzo trwałe i zachowało się aż do przebiegających na Pomorzu w początkach XIX wieku procesów uwłaszczeniowych. Na planie separacyjnym wsi z 1834 roku (il. 9) widzimy stary, lokacyjny układ łanowo-niwoy pól, na który naniesiono nowe, XIX-wieczne podziały blokowe. Przy tej okazji zmniejszona została długość pasm własnościowych niwy siedliskowej Oksywia z 650 m do 280 metrów z czego około 130 metrów zajmowały nadal działki zagrodowe, a tylko 210 metrów ogrody. Na planie z 1834 roku widzimy już nowy przebieg północnej

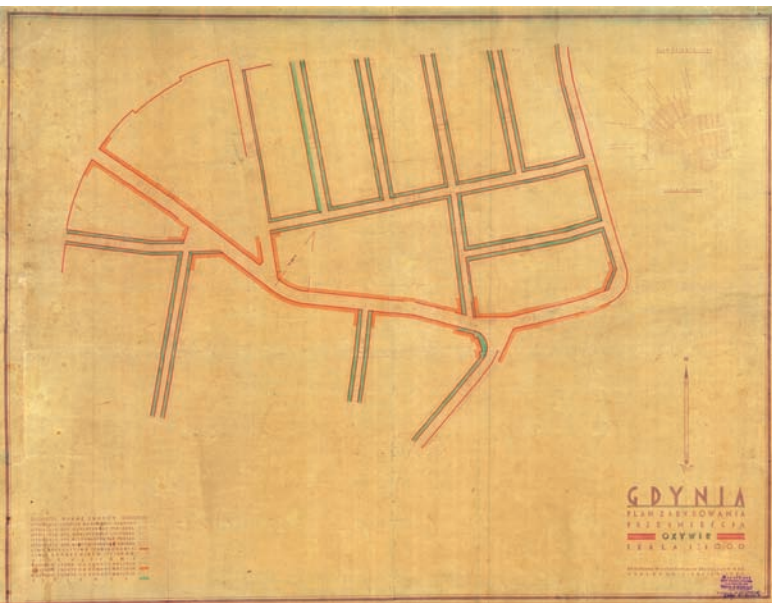


9. Fragment planu separacyjnego wsi Oksywie wykonany w 1836 roku, na którym widzimy niwę siedliskową wraz z siedliskiem wsi oraz układ pól i dróg wiejskich (źródło: Archiwum Państwowe w Gdyni)

granicy ogrodów, który zresztą prowadził dokładnie równoległe do tego tradycyjnego, z czasów lokacji.

Po przyłączeniu Oksywia do miasta Gdyni na terenie wiejskiego siedliska miała powstać wschodnia część projektowanej tu dzielnicy mieszkaniowej. Autorem ukończonego w sierpniu 1928 roku w Departamencie Budowlanym Ministerstwa Robót Publicznych „Planu zabudowania przedmieścia Oxywie” był Adam Kuncewicz (il. 10). W perspektywicznych założeniach plan ten był fragmentem dość dużego zespołu urbanistycznego, który na obszarze dawnej niwy siedliskowej przewidywał wpisana w jej układ siatkę sześciu dróg wewnętrznych, tworzących osiem kwartałów urbanistycznych. Główną ulicę stanowiła jednak nadal dawna oś siedliska wiejskiego. Wzdłuż niej i wzdłuż drogi dojazdowej z Obłuża proponowano zabudowę zwartą, trzykondygnacyjną, a przy pozostałych ulicach zabudowę luźną dwukondygnacyjną z pasem przedogródków.

Projekt Kuncewicza został następnie – po pewnym uproszczeniu – włączony do uchwalonego we wrześniu 1930 roku planu ogólnego Gdyni. Na planie tym widzimy dokładnie, w jaki sposób wiejska struktura Oksywia miał stać się częścią miasta (il. 11). Po pierwsze więc, nadal pozostawiono w niej wszystkie istniejące, stare drogi, dostosowując je do ruchu ulicznego. Główna oś siedliska otrzymała nazwę ulicy Pułkownika Dąbka (w części zachodniej) i ulicy Muchowskiego (w części wschodniej). Historyczna droga, wyznaczająca od wschodu lokacyjną granicę niwy



10. Plan zabudowania części wschodniej dzielnicy Oksywie, sporządzony w skali 1:1000 w sierpniu 1928 roku w Ministerstwie Robót Publicznych w Warszawie przez Adama Kuncewicza i obejmujący rejon dawnego siedliska wsi (źródło: Muzeum Miasta Gdyni)

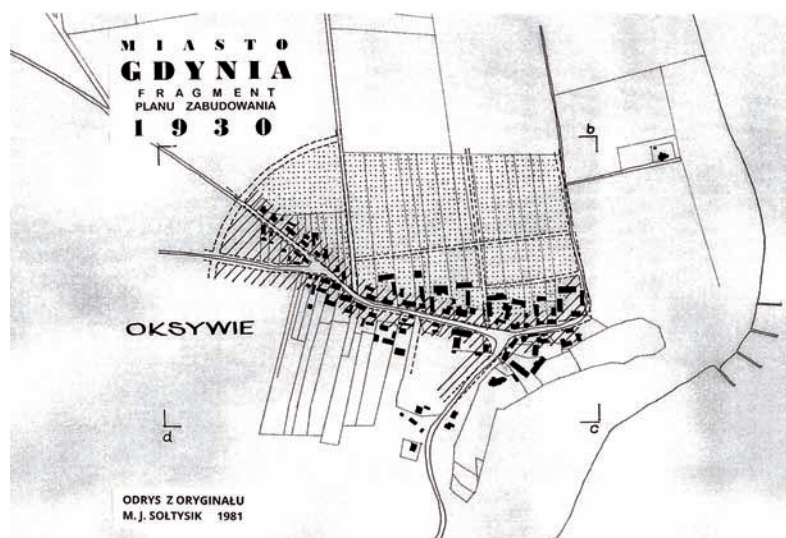
siedliskowej stała się teraz północną częścią ulicy Muchowskiego, a droga wyznaczająca lokacyjne siedlisko od zachodu – częścią ulicy Dickmanna. Nowoprojektowana zabudowa miała sięgać na północ do wyznaczonej w 1834 r. linii wiejskich ogrodów, a granicę tą utrwaliła ulica nazwana później ulicą Błogosławionego Księdza Władysława Miegonia. Na całym tym terenie architekt zaprojektował nie sześć, lecz tylko trzy nowe ciągi uliczne – żadnego z nich jednak w rzeczywistości nie urządzono i żaden nie funkcjonuje dziś w przestrzeni miasta²³.

W obu wspomnianych wyżej planach wysokość i układ zabudowy był podobny – zwarty i dość wysoki przy głównych ulicach, a niższy i luźny wewnątrz wzdłuż pozostałych. Wkrótce też przy starych domach wiejskich pojawiły się miejskie kamienice, a kontrasty przestrzenne pomiędzy nowymi budynkami a tymi o charakterze wiejskim są w siedlisku Oksywia widoczne do dzisiaj (il. 12). W pobliżu istniejących zabudowań wiejskich, wzdłuż drogi do Obłuza (ul. Pułkownika Dąbka) również zaczęły powstawać 4-kondygnacyjne kamienice, a pomiędzy tą ulicą, a ulicą Dickmanna rozparcelowano teren pod zabudowę luźną i grupową.

5. Rozplanowanie wsi Chylonia i jej układ w projektowanej dzielnicy miasta

Trzecią dużą wsią kmiecią przyłączoną do miasta była Chylonia – „najmłodsza” z trzech średniowiecznych wsi, którymi się tu bliżej zajmujemy. Podobnie jak Gdynia, leżała ona przy głównym nadmorskim szlaku komunikacyjnym dawnego Pomorza, prowadzącym z Gdańska do Pucka, przez Gdynię, Grabówek, Chylonię, Cisowę, a dalej Rumię i Redę. Pierwsze świadectwo historyczne stwierdzające istnienie Chyloni pochodzi z połowy XIV wieku, kiedy to w latach 1348-1351 dokonano lokacji wsi na prawie chełmińskim. Jak z do-

23. Wprawdzie jeden z nich, biegnący z zachodu na wschód przez całą szerokość dawnej niwy siedliskowej został pierwotnie wytyczony i nazwany (ul. Trzciańska), to jednak dziś czytelny jest w formie szczątkowej jedynie jego zachodni kraniec, który nie ma swej nazwy).



11. Fragment planu zabudowania Gdyni uchwalonego przez Radę Miejską w 1930 roku, ukazujący uproszczoną koncepcję rozplanowania wschodniej części Oksywia. Na planie widać układ dawnej wiejskiej niwy siedliskowej wraz z zabudową i drogami. Z oryginalnego planu ogólnego odrysowała Maria J. Sołtysik (źródło: zbiory prywatne M. J. Sołtysik)

kumentu lokacyjnego wynika była to wówczas „wieś nowa” (*nuwe dorf*), utworzona w ramach akcji kolonizacyjnej Zakonu Krzyżackiego. Lokację przeprowadzono za sprawą komtura gdańskiego, Heinricha von Rechter, na którego cześć wieś została wówczas nazwana Heynrichsdorf²⁴. W nadaniu wspomniano, że powstała ona nad rzeką *Kyla*, a więc nad rzeką o polskiej nazwie Chyla lub Chyla – późniejszą Chylonką. Jest też rzeczą znaną, iż niemiecka nazwa miejscowości – Heynrichsdorf – nie przyjęła się i powszechnie stosowano dla niej nazwę topograficzną Chylonia, pochodzącą od nazwy rzeki²⁵. We wsi osadzono bowiem także ludność polską, czyli jak wspomina dokument lokacyjny *unser polensche leute* – zapewne od dawna w tej okolicy zamieszkującą. Bardzo prawdopodobne zresztą, że wcześniej istniała tu osada, która z jakiejś przyczyny uległa wyludnieniu. Sama zaś rzeka Chylonka w nowym układzie przestrzennym miała odgrywać bardzo ważną rolę.

Podczas lokacji osadnikom dano w użytkowanie 30 wólk chełmińskich (ok. 504 ha), z czego jedna dziesiąta (3 łany) stanowiła uposażenie sołectwa. We wsi miał powstać młyn oraz karczma i obiekty te faktycznie wkrótce zbudowano. W 1352 roku wzniesiono tu również kościół pod wezwaniem Świętego Mikołaja, jako filię kościoła oksywskiego. Dokument lokacyjny nie wspomina jaka była wielkość nadania kmiecego w Chyloni, choć z badań i późniejszych przekazów źródłowych wynika, że wynosiła ona 2 łany²⁶ – co było wówczas pewną normą na tym terenie²⁷. Tak więc w niwie siedliskowej Chyloni przypuszczalnie rozmierzono 14 działek siedliskowych. Ich układ zachował się w pewnym przybliżeniu do początków XIX wieku i można odczytać jego ślady na planie separacyjnym wsi, sporządzonym w 1824 roku przez mierniczego Hermanna (il. 13).

24. *Preussische Urkundenbuch*, op. cit., nr 702 i 703.

25. Już w 1438 roku spotykamy nazwę Kilow, w 1484 roku Kilow, w 1497 roku Kielia, w 1504 roku Chiloua, a od 1570 roku nazwa wsi brzmiała Chylonia, Chilowa lub Chilowo.

26. Maria J. Sołtysik, *Rekonstrukcja lokacyjnego układu...*, op. cit. s. 124-125.

27. W. Odyniec, *Problemy agrarne Prus Królewskich od XV do XVIII w.*, „Szkice polityczno-gospodarcze”, GTN 1965, nr 1, s. 90.



12. Wysokie kamienice zbudowane w latach 30. XX wieku pomiędzy wiejskimi domami dawnego siedliska Oksywia (fot. M. J. Sołtysik, 2018)

Lokacyjny układ Chyloni różnił się dość mocno od układów lokacyjnych Gdyni i Oksywia. Nie miał bowiem formy ulicowej, lecz placową, charakterystyczną dla wsi nowych, kolonizacyjnych, zakładanych na surowym korzeniu²⁸ (il. 14). Osią przestrzenną wytyczonego w latach 1348-1351 placu była rzeka Chylonka, a kształt placu dopasowany był do jej przebiegu. Miał więc zarys mocno wydłużonego prostokąta, załamane zgodnie z linią rzeki i ograniczonego przez dwie drogi - od północy późniejszą ulicę Młyńską, a od południa późniejszą ulicę Świętego Mikołaja. W siedlisku, po obu stronach placu, wyznaczono z każdej strony po 7 działek zagrodowych. Zagrody i zabudowania gospodarzy powstawały więc po północnej stronie ulicy Młyńskiej i po południowej stronie ulicy Świętego Mikołaja, pozostawiając wewnątrz placu niezabudowane. Położone na ich przedłużeniu ogrody tworzące niwę siedliskową opierały się południową linią o szlak komunikacyjny prowadzący do Grabówka, Gdyni i dalej do Gdańska. Zachodnią granicę niwy siedliskowej wyznaczała droga biegnąca do Cisowy, a granicę wschodnią równoległą do niej droga polna bez nazwy. Sama przestrzeń placu należała do całej wspólnoty wiejskiej, a w jej obrębie powstawać mogły tylko budowle szczególne, takie jak kościół i młyn. Tu też znalazły one swą lokalizację.

Szczególna rola w strukturze siedliska przypadła drodze do Cisowy. Nie tylko stanowiła ona odcinek głównego szlaku komunikacyjnego z Gdańska do Pucka, ale też przekraczała nurt Chylonki przez most i spiętrzenie wody, zbudowane już w połowie XIV wieku dla chylońskiego młyna. Budynek młyna wraz z domem młynarza stanął w linii drogi, w obrębie placu wiejskiego. Przed spiętrzeniem wodnym urządzono niewielki staw, a za nim młynówkę, której bieg świetnie widać jeszcze na mapce z 1824 roku. Przy głównym szlaku komunikacyjnym powstała też karczma chylońska. Wzniesiono ją niedaleko młyna lecz poza placem wiejskim, na osi ulicy Św. Mikołaja.

Tak wykształcona struktura siedliska Chyloni przetrwała bez większych zmian do 2 połowy XIX wieku, kiedy to uruchomiona w 1870 roku linia kolejowa

z Koszalina do Gdańska przecięła w poprzek północną część niwy siedliskowej. Sam układ placu wiejskiego, dróg i zabudowy, wraz z jej głównymi elementami takimi jak kościół, młyn i karczma pozostały nienaruszone.

Historyczna tkanka przestrzenna Chyloni zaczęła się szybko zmieniać dopiero w początkach lat 30. XX wieku, po przyłączeniu do miasta. Pod przyszłą dzielnicę mieszkaniową Gdyni przeznaczono jednak tylko część Chyloni, położoną na południe od torów kolejowych; obszar na północ od tej linii miał stanowić zaplecze przemysłowe i kolejowo-towarowe, nieprzewidziane pod parcelację.

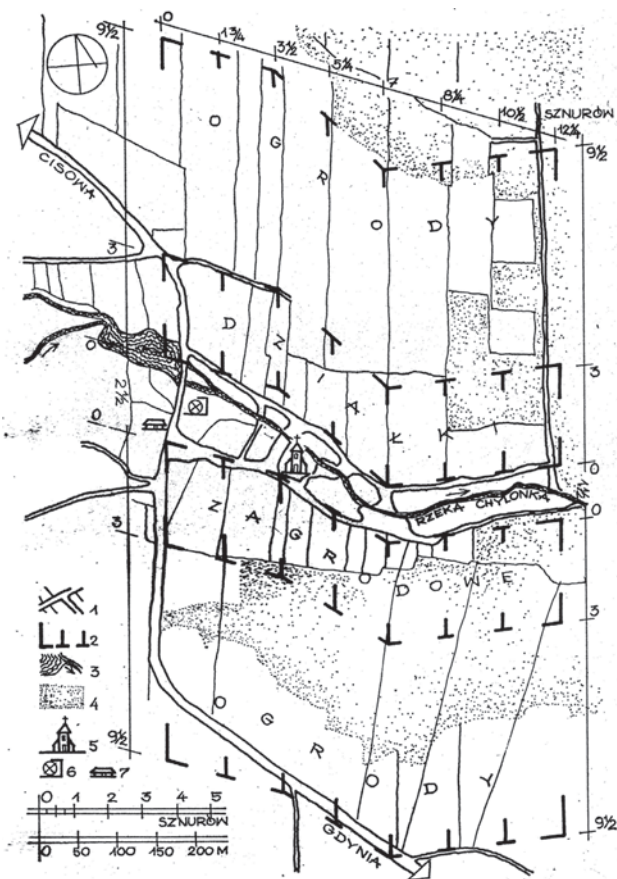
Prace nad rozplanowaniem dzielnicy rozpoczęte zostały w 1929 roku, a od listopada 1930 roku prowadził je architekt Jerzy Müller, który był wtedy kierownikiem Oddziału Zabudowy Wydziału Technicznego Komisariatu Rządu w Gdyni. Pierwsza wersja planu Chyloni gotowa była z początkiem 1932 roku, lecz przesłana do Ministerstwa Robót Publicznych nie znalazła akceptacji. Do maja 1932 roku Jerzy Müller pracował na korektę swej koncepcji i najpewniej on też doprowadził ją do ostatecznego kształtu. Końcowe poprawki prowadzono do początku 1933 roku, kiedy to projekt został zatwierdzony.

Niestety sporządzony wówczas plan nie zachował się do dzisiaj. Żeby poznać jego układ autorka niniejszego artykułu dokonała scalenia przechowywanych w dawnym Państwowym Przedsiębiorstwie Geodezyjno-Kartograficznym przy Urzędzie Miejskim w Gdyni cząstkowych planów parcelacyjnych dzielnicy. Wykonana w ten sposób rekonstrukcja projektu urbanistycznego Chyloni przedstawiona została na ilustracji

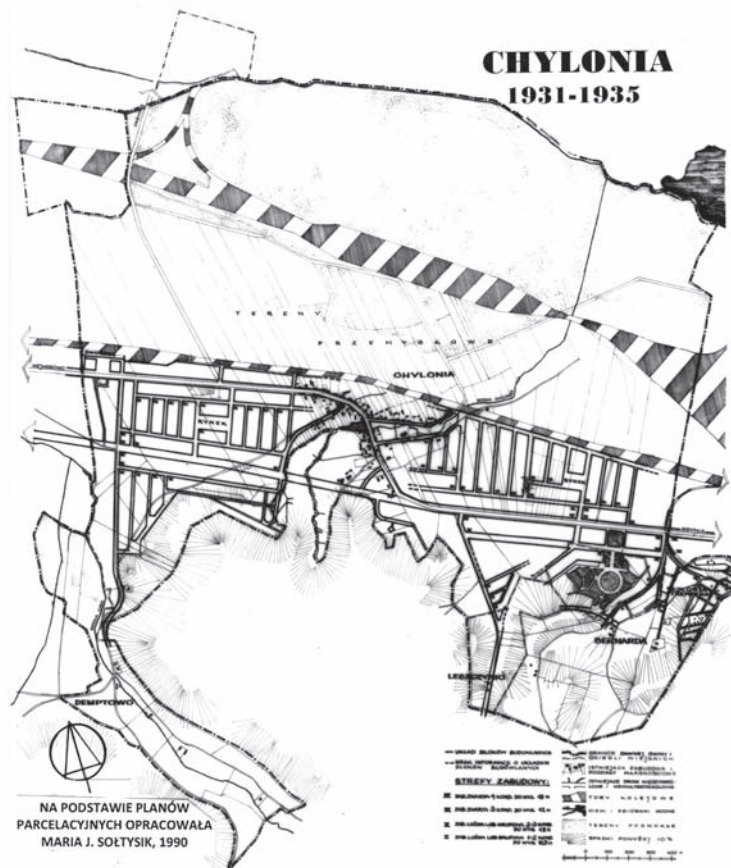
13. Fragment planu separacyjnego wsi Chylonia wykonany w 1824 roku przez mierniczego Hermanna, na którym widzimy niwę siedliskową wraz z siedliskiem wsi oraz układ pól i dróg wiejskich (źródło: Archiwum Państwowe w Gdyni)



28. M. Kielczewska-Zaleska, *O powstaniu i przeobrażeniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego*, Warszawa 1956, s. 97.



14. Rekonstrukcja lokacyjnego układu wsi Chylonia wykonana przez Marię J. Sołtysik na podstawie planu z 1824 roku. Oznaczenia: 1. podziały własnościowe i drogi istniejące w 1824 r.; 2. lokacyjny układ działek; 3. wody; 4. tereny podmokłe; 5. kościół; 6. młyn; 7. karczma (źródło: M. J. Sołtysik, *Rekonstrukcja...*, op. cit.)



15. Wykonany w początkach lat 30. XX wieku przez Jerzego Müllera plan zabudowania Chyloni, którego układ odtworzony został na podstawie planów parcelacyjnych z lat 1931-1935 przez Marię J. Sołtysik (źródło: M. (J.) Sołtysik, *Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego...*, op. cit.)

cji 15. Widzimy na niej układ dawnego siedliska wsi, który urbaniści pozostawili praktycznie w nienaruszonym stanie, bez żadnej ingerencji przestrzennej. Było to podejście bardzo znamienne i warte podkreślenia. Nowa parcelacja i zabudowa koncentrować się miała w całości poza historycznym siedliskiem, skupiając się w dwóch zespołach urbanistycznych, projektowanych na wschód i na zachód od zabudowy wiejskiej. W planie adaptowano w całości również stary układ drogowy, poszerzając jedynie ciąg dawnego szlaku komunikacyjnego prowadzącego w kierunku Cisowy, a więc ulicę Chyłońską, oraz w kierunku Gdyni, a więc ulicę Morską. Ważnym nowym elementem komunikacji drogowej było przedłużenie ulicy Morskiej na zachód, która przejąć miała główny ruch samochodowy w tym kierunku.

W rezultacie takiego ewolucyjnego podejścia urbanistów międzywojennych do projektowania Chyloni jako nowej dzielnicy miasta, do dziś zachowało się w jej strukturze bardzo wiele starych, pochodzących jeszcze z czasów średniowiecznej lokacji elementów układu przestrzennego (il.16). Przetrwało praktycznie bez większych zmian założenie lokacyjnego placu wiejskiego, z wytyczającymi go ulicami Młyńską i Św. Mikołaja oraz stanowiącym jego oś ciekim Chylonki. Nadal w eksponowanym miejscu dzielnicy stoi kościół Św. Mikołaja i choć jego współczesna forma architektoniczna pochodzi z XIX i XX wieku, to w starym prezbiterium odnaleźć można mury kościoła XIV-wiecznego. W rejonie placu, przy ulicach Św. Mikołaja, Młyńskiej

i Chyłońskiej znajdujemy wiele pozostałości wiejskiej zabudowy. Przy ulicy Chyłońskiej 28, w niezmienionej od średniowiecza lokalizacji stoi też do dzisiaj dawny młyn wiejski i chociaż obecny budynek jest rezultatem przekształceń XIX- i XX-wiecznych, to w jego piwnicach pozostały relikty murów średniowiecznych. W swej pierwotnej lokalizacji zachował się również budynek karczmy, stojący przy ulicy Chyłońskiej 25, oraz sąsiadujący z nim pod numerem 27 dom karczmarza. Niestety położony w pobliżu dawny staw młyński, który widzimy jeszcze na planie z 1980 roku (por. il. 16), został kilkanaście lat temu zasypany.

W okresie międzywojennym przy starych ulicach Chyloni zaczęły powstawać nowe domy. Były one niewielkie, dwu lub 3-kondygnacyjne i dobrze wpisywały się skalą w dawny układ (il. 17). Dopiero w latach 60. i 70. XX wieku zaczęto w rejonie chyłońskiego siedliska budować duże 5- i 11-pietrowe bloki, które otoczyły od północy i południa wiejską strukturę. Stanowią tu wyraźny dysonans przestrzenny, choć szczęśliwie znajdują się na obrzeżach starej zabudowy. Do dzisiaj więc najważniejsze elementy historycznego założenia przestrzennego Chyloni pozostają czytelnym świadectwem wielowiekowych dziejów tego miejsca.

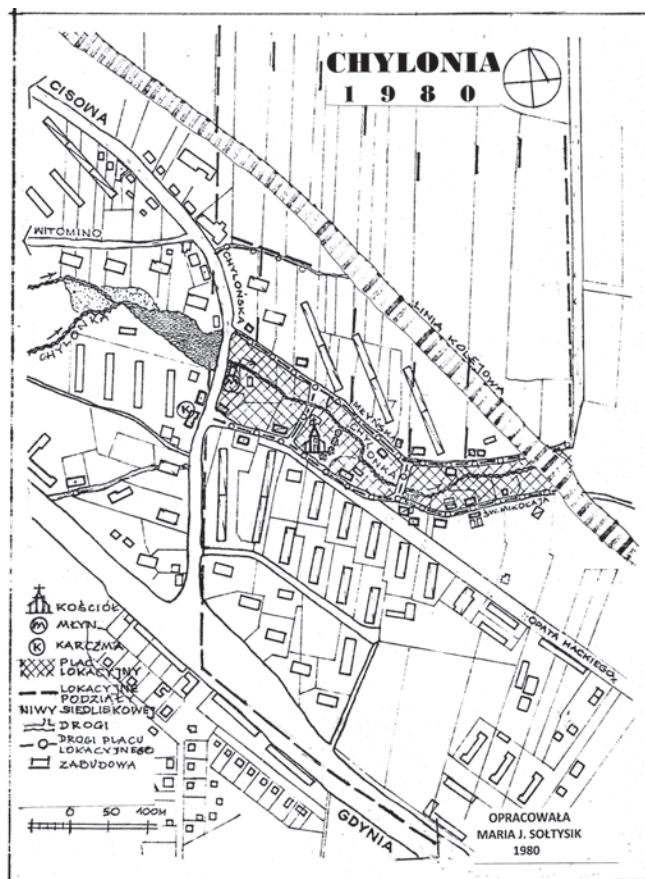
6. Podsumowanie

Mimo ponad 90 lat urbanizacji, wiejskie korzenie Gdyni są nadal widoczne w strukturze miasta. W wielu miejscach wysokie miejskie budynki i kamienice funkcjonują obok wiejskich domów. Zwłaszcza dotyczy to dawnych dużych wsi – Gdyni, Oksywia

i Chyloni – dla których plany zabudowania zostały sporządzone w okresie międzywojennym, nadając trwały kierunek ich rozwojowi. Proces przejmowania pod zabudowę odbywał się wtedy w sposób ewolucyjny, możliwie najmniej inwazyjny, tak aby – jak to pisali ówcześni urbanisci – istniejące zabudowania i ciągi uliczne zostały w miarę możliwości zachowane. To przyjęte przez architektów tamtego okresu – Adama Kuncewicza, Romana Felińskiego i Jerzego Müllera – założenie ocenić należy jako bardzo dojrzałe i słuszne.

Były jednak wyraźne różnice w podejściu projektantów miasta do zabudowy trzech analizowanych wsi. O ile bowiem w przypadku Gdyni i Oksywiu zabudowę miejską wprowadzono do wnętrza dawnych siedlisk, by najpierw kontynuowała a później stopniowo wypierała ich układ, to w przypadku Chyloni było inaczej. Tu architekt pozostawił historyczny układ siedliska i placu chyłońskiego bez jakiegokolwiek ingerencji, doceniając jego walory przestrzenne, krajobrazowe oraz architektoniczne. Było to podejście bardzo nowoczesne, mogące stanowić dzisiaj pewien wzór dla sposobu ochrony zabytkowych zespołów ruralistycznych w strukturze miasta. Oczywiście nie sposób było takie rozwiązanie przyjąć w planach części śródmiejskiej Gdyni – ale w przypadku dzielnic peryferyjnych stanowiło ono bardzo ciekawą i oryginalną propozycję.

Zachowane dzięki profesjonalizmowi międzywojennych urbanistów elementy przestrzenne dawnych wsi na terenie obecnego miasta Gdyni świadczą do dziś o bardzo bogatej historii osadniczej tego terenu. Zarówno w architekturze jak i w urbanistyce odczytać w nich możemy ślady odległej historii, które są dzisiaj cennym świadectwem dziejowym. Są też dla nas wskazówką, że każde miasto powinno powstawać „warstwowo”, z poszanowaniem dla wcześniejszej tkanki historycznej.



16. Układ przestrzenny Chyloni w 1980 roku z oznaczeniem elementów historycznych: lokacyjnego układu placu i ulic wiejskich, lokalizacji kościoła, młyna i karczmy, a także pozostałości historycznego układu dróg i podziałów niwy siedliskowej. Na podstawie podkładu geodezyjnego z 1980 r. opracowała Maria J. Soltysik (źródło: zbiory prywatne M. J. Soltysik)

17. Widok na ulicę Św. Mikołaja, kościół Św. Mikołaja i układ dawnego chyłońskiego siedliska, ze zbudowaną w 2. połowie lat 20. XX wieku kamienicą dobrze wpisującą się w skalę historycznego układu (fot. M. J. Soltysik, 2018)

